

УДК: 353.2

Ю. Г. Королюк,
доцент, кандидат фізико-математичних наук, докторант
кафедри державного управління і менеджменту, Національна
академія державного управління при Президентові України

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ФАКТОРИ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ РЕГІОНАЛЬНИМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

У статті методом системного пізнання досліджуються системоутворюючі фактори, що задіяні в процесах функціонування та управління регіональними соціально-економічними системами. Запропоновано методіку декомпозиції системоутворюючих факторів, джерелом виникнення яких є управлінська діяльність органів регіональної влади.

In the article we study with the help of system perception method system forming factors acting in the processes of functioning and administration of regional social-economic systems. We offer a method of system forming factors decomposition, the source of which is the administrative function of regional authorities.

Ключові слова: системоутворюючі фактори, системне пізнання, регіональні соціально-економічні системи.

Key notions: system forming factors, system perception, regional social-economic systems.

умовах соціально-економічного розвитку. Практично відсутні роботи, які визначали б інноваційно нові організації, соціальні й економічні регулятори стимулювання територіального розвитку. Внаслідок складності функціонування соціально-економічних систем різних рівнів до кінця залишаються не з'ясованими механізми внутрішньої взаємодії їх компонентів, узгодженості соціальних і економічних процесів, міри впливу на них управлінських рішень. Потребує вдосконалення процес державного управління соціально-економічним розвитком на основі діалектичного поєднання ринкових та адміністративних методів. Більше того невіршеними залишаються питання встановлення і уніфікації цілей соціально-економічного розвитку регіонів та значимості системоутворювальних факторів при їх досягненні.

МЕТА СТАТТІ

У рамках теорії системного аналізу дослідити системоутворюючі фактори, що задіяні в процесах функціонування та управління регіональними соціально-економічними системами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Об'єктом дослідження є регіональні соціально-економічні системи із нечітко вираженими чи множинними цілями, що не мають об'єктивного числового представлення. Характерним масштабом таких систем, що забезпечують відносну однорідність умов їх функціонування і розвитку, є, як правило, регіон (в нашому розумінні адміністративно відокремлена територія України — адміністративна область).

Окрім того, фундаментальним підходом даної роботи є визнання адміністративних принципів регулювання соціально-економічними системами в поєднанні з ринковими, як факту. В основу зазначеного підходу покладено наукові праці лауреатів Нобелівської премії з економіки М. Ерроу, Ф. фон Хайєєка, М. Фрідмана, Б. Охліна, Т. Шульца, Д. Беккера, Д. Стігліца, де переконливо показана обмеженість ринкових механізмів вирішення фундаментальних стратегічних завдань суспільного соціально-економічного розвитку.

З огляду на відомі способи класифікації систем у теорії системного аналізу [4, с. 48] та їхні властивості, соціально-економічні системи можна віднести до складних імовірнісних динамічних систем, в яких відбуваються процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ. Ці системи належать до класу кібернетичних систем, тобто систем з управлінням. Окрім того, соціально-економічні системи містять у своєму складі людей як елементи, що значно ускладнює їх системність. Складність подібних систем посилюється тим фактом, що зміна структури, зв'язків та поведіння доволно-

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні розвиток держави немислимий без розвитку і належного рівня соціально-економічного стану регіонів. Саме регіони, будучи нижчою ланкою відповідно загальнодержавних макроекономічних та макросоціальних систем, формують стан і тенденції у державі як, цілому, так і в українському суспільстві зокрема. Більше того, державне управління на регіональному рівні є найбільш ефективною ланкою реалізації державної політики, внаслідок безпосередньої взаємодії об'єкта і суб'єкта управління, широким спектром практичних важелів управлінських впливів і, що саме головне, оперативним зворотнім зв'язком.

Підтвердженням актуальності проблем вдосконалення державного управління соціально-економічним станом регіону та його розвитку є факт посиленої уваги до даного питання з боку суб'єктів української законодавчої ініціативи [1; 2] та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадськості. Посилений інтерес до вирішення зазначених про-

блем існує сьогодні й у наукових колах України, про що свідчать тематичні науково-практичні конференції, дисертаційні дослідження, науково-методичні видання, цільові програми наукових досліджень Національної академії наук України [3] тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розроблення методології та теорії державного регулювання та управління соціально-економічним станом присвячені праці таких відомих українських та зарубіжних вчених: як Л. Антонечко, В. Бабич, Г. Балабанов, С. Бандур, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Гаєць, Б. Кваснюк, О. Лапко, Е. Ліанова, Ю. Павлов, В. Паламарчук, В. Поповкін, В. Куценко, І. Лукінов, В. Піла, Д. Стеченко, В. Точилін, М. Чумаченко, А. Федорищева та ін.

Незважаючи на значну актуальність вказаної проблеми і зусилля науковців у галузі економічних, політичних наук, наук державного управління на сьогодні не повною мірою розкриті питання практичної ефективності державного регіонального управління, стану та можливостей використання його функціональних управлінських підсистем у сучасних

го суб'єкта системи впливає на решту суб'єктів і спричиняє зміну системи в цілому. Водночас будь-яка зміна в системі на макрорівні позначається на структурі, зв'язках та поведженні суб'єктів як економічних, так і суспільних.

Окрім того, при проведенні досліджень слід враховувати значну кількість природних протилежностей між окремо взятими соціальними та економічними процесами зазначених систем. Зокрема, з позиції системного підходу, економічну систему можна визначити як функціональну підсистему суспільства — сукупність взаємозв'язаних ресурсів та економічних суб'єктів, що взаємодіють між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання, утворюючи єдине ціле. Соціальні фактори розглядаються як зовнішні стосовно процесу матеріального виробництва, і саме вони визначають його ціль. За такого підходу сама економічна система постає системою, яка перетворює ресурси на матеріальні блага, що споживаються суспільством [4, с. 89]. З одного боку, суспільство виступає як споживач, що визначає сукупність вимог до матеріальних благ — результату діяльності економіки, формуючи її у вигляді інформаційної підсистеми суспільних потреб (стосовно асортименту, обсягів, якості матеріальних благ тощо). Із другого боку, суспільство безпосередньо бере участь у процесі виробництва. Розбіжність між суспільними потребами та можливостями їх задоволення є рушієм розвитку економічної системи.

Враховуючи вищезазначені підходи, що інтерпретують динаміку соціально-економічного стану регіону як складну систему із управлінням, виникає необхідність глибокого дослідження системоутворювальних факторів як ключового аспекту її системних властивостей.

У відповідності до теорії систем та системного аналізу безпосередньо під "системоутворювальним фактором розуміють ознаку, яка об'єднує об'єкт в систему" [5, с. 67]. Фактично — це фактор, що формує систему. В свою чергу системоутворювальний фактор — це з одного боку об'єктивне явище, що характеризує здатність об'єкта проявляти і здобувати системність. З іншого боку — це засіб виокремлення системи із середовища (засіб дослідження, пізнання системи). У кожній системі повинен здійснюватися пошук унікальних системоутворювальних факторів. Більше того, згідно зазначених теорій однакові системоутворювальні фактори по-різному проявляють себе в різних системах.

Не менш важливим при проведенні досліджень методами системного аналізу [5] є поняття класифікації системоутворювальних факторів: активність, спосіб проявлення, положення відносно системи, аспекти системи, відповідність реальності і характер дії.

Системоутворювальні фактори виконують визначені функції по відно-

шенню до системи: є джерелами виникнення системи, оскільки виникнення системоутворювального фактору означає зупинку існування невпорядкованості, появу загостреної потреби у системі; відіграють важливу роль в підтримці рівноваги системи (система, що вийшла із рівноваги вимагає увімкнення системоутворювального фактору); забезпечують процес наслідування в системі. Окрім того, системоутворювальні фактори не завжди проявляють себе відкрито. Це приховані фактори, що вимагають спеціальних довгострокових досліджень.

У більш узагальненому розумінні, системоутворювальні фактори — сили, які сприяють утворенню системи, але є чужими для її елементів, не обумовлюються і не викликаються внутрішньою необхідністю до об'єднання. Ці фактори бувають часом кардинально протилежними тій системі, яку вони формують (відомий приклад "зовнішнього ворога" для суспільних систем) [5, с. 71].

Окрім аспекту виокремлення системоутворювальних факторів є узагальнення понять системоутворювального фактору системи і цілі системи. Важко не погодитися з Сурміним Ю.П. [5, с. 68] про прийнятність даного узагальнення тільки для штучних і суспільних систем. У неживій природі, де ціль? Рух до стану рівноваги, це менш чітко виражено. Більше того, у даному ракурсі цілком прийнятною є думка Тарасенко Ф.П. [6], що у створених людиною системах підпорядкованість усього (і складу, і структури) поставленій цілі наскільки очевидна, що, у свою чергу, може бути визнана фундаментальною властивістю будь-якої штучної системи.

Ще одним чинником, що суттєво впливає на виокремлення системоутворювальних впливів на систему, є особа самого дослідника. Зокрема, на думку Ю.І. Черняка, "система є відображення у свідомості суб'єкта (дослідника, спостерігача) властивостей об'єктів і їх ролі у розв'язку задач дослідження, пізнання" [7].

У відповідності до вищеописаних принципів, можна стверджувати, що регіональна соціально-економічна система, будучи по своїй природі складною штучною системою, потребує наявності особливих впливів, які повинні забезпечувати її єдність, цілісність та динаміку розвитку. Саме в якості таких впливів безпосередньо виступають зовнішні системоутворювальні чинники. Враховуючи даний факт, в рамках мети нашого дослідження було здійснено декомпозицію зовнішніх джерел системоутворювальних факторів. Внаслідок чого було окреслено чотири класи системоутворювальних впливів на соціально-економічну систему. Дані впливи пов'язані із впливом нормуючих чинників загальнодержавного управління, управлінською діяльністю державних органів регіональної влади, процесів ринково-економічного регулювання та суспільно-політичним регулюванням. Результат декомпозиції

методом перехресних порівнянь [4, с. 94] приведено на рис.1, де зображена схема формування системоутворювальних впливів на типovu регіональну соціально-економічну систему. Сама соціально-економічна система представлена у вигляді чотирьох блоків: блок природних ресурсів, на який зовнішнє середовище здійснює вплив у вигляді процесів імпорту-експорту, блок суспільства, блок перетворення ресурсів (виробнича підсистема) та блок матеріальних благ, який в свою чергу затен взаємодіяти із зовнішнім середовищем шляхом процесів імпорту-експорту. Всі блоки, окресленої межами системи (рис.1), взаємодіють між собою за допомогою зв'язків обміну.

Аналізуючи джерела системоутворювальних впливів, шляхом порівняння їхньої значимості у формуванні системи, слід зазначити, що найбільш вагомими та фундаментальними на сьогодні залишаються впливи двох джерел: загальнодержавного управління та процеси ринково-економічного регулювання. Вони ж, у свою чергу, є відносно більш дослідженими та унормованими. Проте дані впливи, незважаючи на свою переважну частку у визначенні керуючого (цільового) впливу на соціально-економічний стан, значною мірою є усталеними, інертними та слабо ефективними при динамічному управлінні та регулюванні відокремлених процесів всередині самої ж системи.

Системоутворювальний вплив суспільно-політичних чинників на стан соціально-економічних систем проявляє себе в значно пасивнішій мірі і йому також притаманні недоліки інертності впливу на систему. Найбільш динамічним, хоча і відносно обмеженим за своїми можливостями, фактором системотворення регіональної соціально-економічної системи є діяльність органів регіональної влади. Саме із цим фактором, на наш погляд, слід пов'язувати процес управління регіональною соціально-економічною системою як форму здійснення цілеспрямованого впливу на систему з метою досягнення нею бажаного стану (досягнення цілі управління). Основою управління є процес прийняття рішень органами регіональної влади, а його ціллю є комплексні програми соціально-економічного розвитку, схеми регіонального планування, місцеві цільові програми.

Не викликає сумнівів факт взаємодії окреслених джерел системоутворювальних впливів між собою, але даний процес нами не розглядався і в рамках системного підходу був винесений за межі системи. Окрім того, слід зазначити, що проаналізовані впливи системоутворювальних факторів поширюються не тільки на самі процеси взаємодії окреслених суб'єктів соціально-економічної системи, а й беруть, що не менш важливо, безпосередню участь у їх формуванні як відокремлених підсистем.

Наступним етапом проведеного дослідження був аналіз можливих

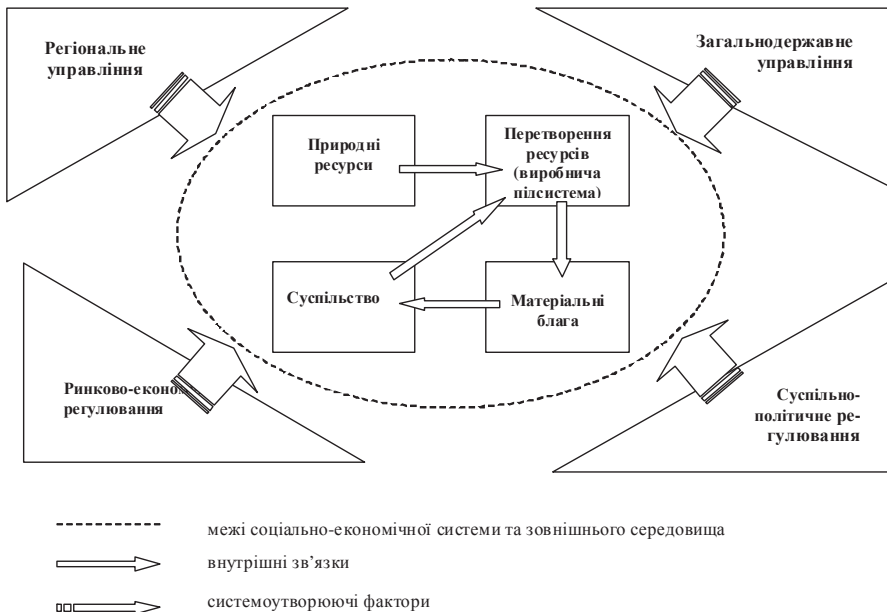


Рис. 1. Схема формування системоутворювальних впливів на типіву регіональну соціально-економічну систему

шляхів декомпозиції системоутворювальних факторів, джерелом формування яких є діяльність органів регіональної влади. Здійснення декомпозиції пропонується проводити шляхом аналізу реалізованої множини регіональних управлінських рішень (проголошених цілей). Зважаючи на той факт, що зазначена множина є значним за об'ємом сховищем динамічної слабоформалізованої інформації, проведення даного аналізу є трудомісткою і нетиповою в кожному окремому випадку задачею. Як вихід можна запропонувати проводити розподіл у відповідності до нормуючих і економічних аспектів реалізованих рішень, як чітких цілей статусу системи. Іншим підходом до декомпозиції може слугувати диференціація множини рішень на сегменти зон відповідальності відповідних підрозділів (управлінь) органів державної регіональної влади.

Результати запропонованої технології декомпозиції можуть мати практичне застосування під час побудови моделі управління регіональними соціально-економічними процесами. Саме здійснення ідентифікації системоутворювальних факторів дозволяє окреслити межі системи управління (джерела системоутворювального фактору), об'єкта управління (системи створеної під впливом системоутворювального фактору) та формалізувати канали прямого (диференційована множина управлінських рішень) і зворотного (стан системи об'єкта управління) зв'язку.

Кінцевим етапом дослідження, в рамках мети даної роботи, стала розробка методики комплексного виокремлення і числової формалізації наслідків системоутворювальних впливів регіонального управління на соціально-економічні системи, шляхом застосування методів факторного аналізу. У зв'язку із чим запропоновано здійснити аналіз статистичної дина-

міки соціально-економічних показників для різних регіонів з метою встановлення тотожних базових часових закономірностей у їх поведінці (для забезпечення достовірності аналізу кількість регіонів в дослідженні повинна узгоджуватися із законом великих чисел). Більш ніж достатнім інструментом у здійсненні зазначеного аналізу, може слугувати метод кореляційно-регресійного аналізу чи, у випадку багатфакторності впливів, метод інтелектуального аналізу (Data Mining) [8]. У свою чергу, відомо, що виявленим базовим закономірностям динаміки станів регіональних соціально-економічних систем в основному відповідають значні за силою та інертні за природою системоутворювальні впливи (загальнодержавне управління, ринково-економічне регулювання, суспільно-політичне регулювання), які є наслідком реалізації множини цілей системи. Порівнюючи в подальшому базові закономірності поведінки показників регіональних соціально-економічних систем із показниками окремо взятого регіону, можна отримати формалізовану числову множину відхилень, основним джерелом яких є вплив системоутворювальних факторів управлінської діяльності регіональної влади (унікального цілеформуючого джерела).

ВИСНОВКИ

Визначено, що на формування регіональної соціально-економічної системи та задання її базового стану найбільш вагомий та фундаментальний вплив на сьогодні здійснюють два джерела системоутворювальних факторів: загальнодержавне управління та процеси ринково-економічного регулювання. Окреслені джерела, в свою чергу, внаслідок значної усталеності та інертності є слабо ефективними при динамічному управлінні та регулюванні відокремлених процесів всередині ре-

гіональної соціально-економічної системи. Найбільш динамічним, хоча і відносно обмеженим за своїми можливостями, фактором системоутворення регіональної соціально-економічної системи є управлінська діяльність органів регіональної влади. Декомпозицію системоутворювальних факторів, ініційованих діяльністю регіональних органів влади, найбільш доцільно здійснювати по схемі диференціації нормуючих і економічних аспектів реалізованих рішень чи диференціації множини рішень на сегменти зон відповідальності визначених підрозділів (управлінь). Числову формалізацію величини впливів системоутворюючих факторів управлінської діяльності регіональної влади на стан соціально-економічної системи запропоновано здійснювати на основі методик порівняльного факторного аналізу із виокремленням впливу інших інертних системоутворюючих факторів, як базових, узагальнених чинників формування статусу регіональних систем.

Як перспективи подальших досліджень у даному напрямі можна розглядати побудову в рамках системного аналізу кібернетичних моделей управління регіональними соціально-економічними системами та їх подальшу формалізацію методами нечіткої логіки та інтелектуального аналізу.

Література:

1. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів": за станом на 8 вересня 2005 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2005. — № 51. — С. 548—552.
2. Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України": за станом на 23 березня 2000 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2000. — № 25. — С. 195—198.
3. Концепція цільової програми наукових досліджень Відділення економіки НАН України "Україна XXI століття: стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку" на 2007—2011 роки / Розпорядження Президії НАН України від 06.12.06. — № 808. — 3 с.
4. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика / Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є. — К.: КНЕУ, 2005. — 231 с.
5. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ / Сурмин Ю. П. — К.: МАУП, 2003. — 368 с.
6. Тарасенко Ф. П. Прикладной системный анализ (Наука и искусство решения проблем): Учебник / Тарасенко Ф. П. — Томск: Изд-во Том. ун-та. — 2004. — 186 с.
7. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой / Ю. И. Черняк. — М.: Экономика, 1975. — 246 с.
8. Барсебян А. А. Методы и модели анализа данных OLAP и Data Mining / Барсебян А. А., Куприянов М. С., Степаненко В. В., Холод И. И. — Санкт-Петербург: "БХВ-Петербург", 2004. — 331 с.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2009 р.